

Museer och framtidstro. Palmqvist, Lennart och Beckman, Svante (red). Carlssons bokförlag, Stockholm 2003. 308 s., ill. ISBN 91-7203-526-9.

Den 19 september 1999 invigdes utställningen 1000 år av framtidstro på Nordiska museet i den stora entréhallen, med tal, tv och dagens kungligheter vid Gustav Vasas fötter. Utställningen var flaggskeppet i en storsatsning där läns museerna och Nordiska museet i ett landsomfattande utställningsprojekt skulle bidra till millenniedebatten med det gemensamma utställningsprojektet *Framtidstro*. Projektet presenterades inledningsvis som ”ett fältrop för en ändrad inställning till framtiden – att visa hur utvecklingen är beroende av framtidsvisioner”. Inspirationen till detta projekt var det 1993 genomförda Den svenska historien. En framträdande roll bakom bägge projekten spelade Sten Rentzhog, f.d. landsantikvarie i Jämtland och styresman vid Nordiska museet.

Antologin *Museer och framtidstro* har tagit till sin uppgift att granska Framtidstroprojektet ur museologisk synvinkel. Det har blivit en intressant samling texter som belyser museisektorns kärnfrågor ur många olika perspektiv. Här illustreras museibranschens under senare år både expansiva och stagnerande drag. Den växande upplevelseindustrin har t.ex. förändrat museibranschens kulturpolitiska inramning och därmed museernas tänkande och självbild. Det har blivit svårare att dra gränser mellan public service-motiv för offentligt finansierade kulturinstitutioner och kraven på marknadsmässig anpassning till publikvillkoren. Härigenom förändras också museernas självbild. Detta leder till frågor som: Vad ser museerna som sin uppgift som kulturinstitution? Vilka är målen och vilka är medlen?

Framstegstanken och utvecklingsperspektivet är ämnen som länge varit centrala i utställningssammanhang. Stockholmsutställningen 1897, Stockholmsutställningen 1930 och Framtidstro 2000 kan placeras in i raden av utställningar som haft framtiden och framsteget som inspirationskälla och utgångspunkt. Det är också vad Annika Alzén gör när hon jämför *Framtidstro* med Stockholmsutställningen 1930 och särskilt den paviljong som hette Svea Rike, som visade en historisk utställning som egentligen handlade om morgondagen. Genom att leda oss genom Svea Rike vill Alzén perspektivera framtidstrosatsningen. Syftet med Svea Rike var att stärka den nationella självkänslan och att belysa ”huru vårt land nått fram till den obeskrivligt höga stånd-

punkt, som det nu intar på skilda ekonomiska, sociala och kulturella områden /.../”. Den mytiska historien skulle knyta samman 1930 års Sverige med den avlägsna forntid då Sverige föddes, med vikingatiden och den stolta stormaktstiden. Det vill säga att ge framtiden en trovärdig bakgrund. Som en fris runt utställningen Svea rike löpte den utställningstext som kallades ”den röda tråden” författad av ingen mindre än Ludvig ”Lubbe” Nordström, en viktig idégivare till Svea Rike. Det budskap han i utställningen försökte trumfa in hos svenska folket var att den ljusnande framtid låg i teknikens och forskningens landvinningar. Härigenom kom han att föregripa det budskap som fanns i stridsskriften *acceptera* som utkom året efter Stockholmsutställningen.

Alzén lyfter fram intressanta likheter och skillnader mellan Framtidstroprojektet och Svea Rike. Likheterna är tydliga: båda vänder sig till ungdomen, och båda vill ge människor framtidshopp och en ny tro på sig själva. Det nationella perspektivet finns också i båda. En viktig skillnad är det kulturella och institutionella sammanhanget. Medan Svea Rike var en liten del av den stora Stockholmsutställningen var framtidstro en kultursatsning där museerna stod i centrum. Medan Stockholmsutställningen var en makalös succé såväl publikt som mediamässigt måste man konstatera att *Framtidstro* gick mera obemärkt förbi.

Magdalena Hillström tar i sin betraktelse av framtidstroprojektet utgångspunkt i vad hon kallar museets väckelsefunktion. Är det museernas uppgift, frågar hon, att mobilisera framtidstro? Hon finner det märkligt, att ett projekt som emanerar ur en krets av museichefer och involverar ett större antal kulturhistoriska museer påtar sig uppgiften att bringa ett lamslaget folk i rörelse jämte att återge detsamma det förlorade framtidshoppet. Har inte detta mera gemensamt med religiösa föreställningar och med förhoppningar om politisk mobilisering än med det sekulära bildningsuppdrag och den historiskt inriktade kulturarvsförvaltning som vi i vardagslag förknippar med det offentliga museiväsendet, frågar hon sig?

Hillström menar att förhållandet var detsamma i det tidigare museiprojektet *Den svenska historien* som invigdes 1993. Hillström visar sedan hur denna övertygelse att museerna kan och bör åstadkomma en omvandling av samhället och individen har en drygt hundraårig historia i Sverige, med två höjdpunkter. Den första inföll under det sena 1800-talet, nära förenad med skapandet av Nordiska museet och Skansen, och den andra på 1960- och 70-talen. Under den tidigare perioden uppfattades Nordiska

museet och Skansen i första hand som redskap i den fosterländska väckelsen. När tanken på museerna som samhällsodanare återkom under 1960- och 70-talen var det inte längre nationalismen som var den sociala och intellektuella ramen. Nu sattes istället fostran till politisk medvetenhet, uppmuntran till socialt engagemang och solidariskt handlande på dagordningen. Och den professionella diskussionen präglades av föreställningen om museerna som aktiva, samhällstillvända nutidsorienterade och mobiliserande institutioner.

När museerna under 90-talet ånyo tilltros kunna åstadkomma radikala förändringar är det, menar Hillström, både ett storstilat och självmedvetet försök att gjuta nytt liv i 1960- och 70-talens idéer om museerna som arenor för politisk mobilisering och med en förnyad tanke om att museerna kan och bör driva en sekulär väckelserörelse.

Hon granskar idéerna och tankarna bakom skapandet av Nordiska museet och Skansen genom att betrakta dem i ljuset av den danska nationalitetsrörelsen och dess centralgestalt N. F. S. Grundtvig. Ett viktigt tema finner hon vara att det ur historisk synvinkel tycks finnas ett samband mellan viljan att väcka till fosterländskhet och ansträngningarna att levandegöra det förflutna. Därefter kommer hon in på det tidiga 1900-talets tvisteämne huruvida väckelsefunktionen hade något med museiinstitutionen att göra. Hon exemplifierar detta med det 1902 framlagda förslaget att skilja Nordiska museet från Skansen, i strid mot Hazelius tankar men i linje med nya tankar i samband med museiväsendets professionalisering. Denna skilsmässa genomfördes 60 år senare.

Hillströms slutsats blir att diskrepansen mellan den betydelse museerna ger sig själva i stora och kostbara projekt som den *Svenska historien* och *Framtidstro* och de förväntningar som museibesökarna, museiforskarna, de intellektuella och huvudmännen har är påfallande. Museerna, säger hon, "orkestrerar sin egen samtidsbetydelse i storstilade och dyra samarbetsprojekt. Men är inte risken stor att (den tänkta) publiken slutar att ta dem på allvar?"

Jenny Beckmans bidrag, Identitetsklyvning, tar utgångspunkt i hur produktionen av utställningen *Framtidstro* ger en mängd frågor om museets roll som forskande institution och om forskningens roll inom den egna verksamheten. Hur ska museet fungera i förhållande till andra institutioner? Vilken expertis ska finnas tillgänglig inom museet självt? De största kontrasterna ser hon mellan Nordiska museet och Naturhistoriska

riksmuseet vad gäller förhållandet till forskningen. Beckman diskuterar Mus -65 och stora förändringar i utbildningsväsendet, enhetsskolans införande, UKAS-reformen och förstatligandet av Stockholms högskola till Stockholms universitet 1960. Förändringar i universitetsforskningens finansiering och inriktning kom att få konsekvenser för museiväsendet.

Mus -65 kom att strukturera om den svenska museivärlden. Utredningen präglades av två frågor, där den ena rörde utställningarnas betydelse i relation till museernas övriga verksamheter och den andra kulturminnesvårdens organisation. Detta drabbade Nordiska museet hårt på två fronter: när vården av kultur- och industriminnen överfördes till länsstyrelserna miste Nordiska museet en stor del av det inflytande över sektorn som museet haft genom sina historiska, ämnesmässiga och administrativa kopplingar till länsmuseum. Vid denna tid ändrade etnologiämnet karaktär, först namn sedan innehåll. Därmed försvann en viktig vetenskaplig koppling mellan universitet och de kulturhistoriska museerna. Skall det vara forskning för museets eller för vetenskapens skull, integrerad i museets egen verksamhet eller i universitetsinstitutionernas program? är frågan. I den återknutna alliansen mellan museer och universitet, menar Beckman och syftar på forskarskolan vid Nordiska museet, framträder åter museets hybridnatur.

I Svante Beckman och Magdalena Hillströms bidrag: Museets självbilder, diskuteras motsättningsmönster och utvecklingslinjer i museernas självförståelse, också detta med utgångspunkt från projektet *Framtidstro* och särskilt i gestaltningen av detta riksomfattande projekt vid Gotlands fornsal där de ser utställningen i fornsalen som en påhittig lösning av problemet att musealt gestalta framtidstro men kanske ännu mera som en illustration av olika självbilder som museerna förvärvat under sin 200-åriga historia.

De vill identifiera de mest grundläggande inre spänningarna i museiväsendet och på deras grund framkalla ett antal konkurrerande idealbilder om vad museerna egentligen är eller borde vara. Detta utifrån definitionen i museiutredningen *Minne och Bildning: museernas uppdrag och organisation* (SOU 1994:51). Dessa idealbilder som de kallar *skattkammaren*, *arkivet*, *folkhögskolan* och *teatern*, har haft inbördes varierande styrka i museipolitiken under den moderna epoken, men de är lika närvarande och spänningsskapande i det sena 1800-talet som i samtiden.

Skattkammaren är den äldsta och slitstarkaste och förbinder det moderna museiväsendet med dess fö-

regångare i furstliga samlingar av dyrbarheter och märkvärdigheter. Arkivets glansperiod inföll i början av 1900-talet när museernas vetenskapliga självförståelse stod på topp. Folkhögskolan fanns med i det nationellt fostrande 1800-talets idealitet. Den fick ett uppsving under 1920-talet men kom att få sin största styrka 1970–90 under inflytande av de då nya kulturpolitiska målen.

Museet som teater åtnjuter stor popularitet i den upplevelseindustriella samtiden, men ser man tillbaka så är teatern också ett framträdande drag i det svärmiskt förhållande 1800-talets museiväsen. Artur Hazelius, Skansens och Nordiska museets legendariske grundare, var med sina dioramor, folkfester, utställda samer, och utklädda dalkullor i hög grad en teaterman.

Idealbilderna ger olika mening åt museiverksamheten och åt tingen i samlingarna. De definierar sin politik på olika sätt och besjålas av olika slags idealitet. De ger också olika definitioner av den professionella nyckelkompetensen och allierar museet med olika slags omgivande kulturinstitutioner. Enligt denna modell fördelar sig vissa museityper efter vissa museideal. Därför har t.ex. konstmuseerna skattkammarkaraktär medan de naturhistoriska har arkivet som ideal, s.k. science-centers faller då under folkhögskoleidealet medan de kulturhistoriska museerna pendlar mellan olika ideal.

Beckman och Hillström pekar på att striden då två ledamöter avgick ur Historiska museet i protest mot utställningspolitiken speglar ”konflikten mellan ett traditionellt och vetenskapligt grundat långsiktigt arkivideal och teateridealets korttidskamp om den upplevelsehungeriga men tyckmyckna publikens gunst”.

I strider om museets sanna väsen förtydligas grunden för den andra huvudmotsättningen i det moderna museiväsendets väsen: den mellan samlingsorientering och publikorientering. Denna huvudfråga har i själva verket funnits med hela tiden. Är det själva samlingarna, tingen i sig, samlandet och bevarandet som är den samhälleliga vitsen med museet? Eller är det publikens bildande nytta och nöje av kontakten med det som kan gestaltas med hjälp av föremålen?

Katja Lindqvist behandlar framtidstroprojektet ur ett företagsekonomiskt perspektiv och Per Fjelland utställningens möte med publiken. Vidare granskas framtidstron på skånska museer och på Gotland av Hanna Wallsten respektive Carina Johansson.

Avslutningsvis sätter Lennart Palmqvist in 1000 år av framtidstro i ett utställningshistoriskt perspektiv och jämför med tidigare klassiska utställningar.

Framtidstro var en satsning som i stort handlade om museets egna osäkra samtidsidentitet och framtida roll. I programförklaringen ligger betoningen på vad framtidstro skulle kunna innebära för museerna. Man hoppades på en rad goda konsekvenser. Förståelsen för museernas uppgift i samhället skulle ökas, liksom intresset för samlingar och arkiv. Utställningarna skulle locka nya publikgrupper och museernas personal skulle få ett större intresse för samhällsutvecklingen. Museerna ville helt enkelt åter ta plats i medierna. Nu blev det inte riktigt så, vilket tydligt framgår av *Museer och framtidstro*. Kanske kan man ändå, som tröst för museerna, konstatera, att museers existens i sig är ett tecken på att vi vågar tro på en framtid.

Göran Hedlund, Lund

Bengt Jangfeldt: *En osalig ande. Berättelsen om Axel Munthe*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 2003. 673 s., ill. ISBN 91-46-18183-0.

Bengt Jangfeldt, *Munthes Capri. En bildberättelse*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 2004. 121 s., ill. ISBN 91-46-21029-6.

Bengt Jangfeldt har gjort en heroisk insats för att i sista ögonblicket rädda Axel Munthes fascinerande öde från att sjunka i glömskans flod. Ungefär så tror jag också att Munthe själv skulle ha beskrivit det. Han var alltid den förste att dramatisera sitt liv, att skriva in alla livets skiften i ett större sammanhang, att omge vardagens händelser med mytens skimmer och använda starka symboler för att ladda tillvaron med dova rytmer och starka underströmmar. Dödens ängel gästar honom, liemannen går vid hans sida, skyddsänglarna ingriper i sista sekunden, ödesgudinnorna håller alltid ett vakande öga på honom. Klarast framträder det i den bok som skapat hans berömmelse både i Sverige och internationellt, *The Story of San Michele* (1929, på svenska året därpå som *Boken om San Michele*). Inom fem år därefter fanns den tillgänglig på tjugofem språk, inklusive esperanto. Genren är oklar, kanske snarast en pikareskroman på självbiografisk grund. Men när boken kom ut var Munthe över 70 år och sedan länge legendarisk som läkare, framför allt genom sin position som Gustav V:s gemål Victorias livläkare och livsledsagare. (Bengt Jangfeldt har räknat ut att hon under långa perioder spenderade mer tid med Munthe än med sin make. Det var också till honom hon riktade sina sista ord på dödsbädden: ”Come soon.”)